

Problém nacionalismu a institucionalizace polského teozofického hnutí v Československu po roce 1918*

Józef Szymeczek

Proces modernizace a utváření moderní občanské společnosti v průběhu 19. století probíhal s rozdílnou intenzitou ve všech zemích Evropy. Evropské státy a jednotlivé regiony se postupně modernizovaly, ať již v důsledku revolucí, anebo reforem. Výsledky reforem v politické oblasti směřovaly k parlamentarismu a občanským právům, v ekonomické pak ke kapitalistickému volnému trhu.¹ Programy liberální reformy obsahovaly jako základní prvek snahu o svobodu vyznání a náboženskou rovnoprávnost.

Výrazným znakem nové doby byl vědecký rozvoj. Přírodovědné obory prožívaly revoluci a otevřely se rovněž nové směry bádání, které do značné míry rozšířily dosavadní znalosti o člověku, přírodě a vesmíru. Tradiční, náboženský pohled na svět ustoupil pohledu vědeckému, vycházejícímu z výsledků výzkumů, měření a experimentů. Někteří učenci odmítli křesťanství nebo judaismus a našli alternativu náboženského světónázoru ve víře ve vědu.²

* Studie vznikla za finanční podpory projektu Reflection of National and European Identity in the New Millennium (NAETINEM), Erasmus+ project No. 2019-1-CZ01-KA203-061227.

1 Mirosław Hroch, *Máte narody Europy*, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo, 2003, s. 8.

2 Prvním pokusem navrhnout systematickou alternativu k nadpřirozeným formám víry byl pozitivizmus Augusta Comta (1798–1857), který se snažil v šestisvazkovém díle *Kurs pozitivní filosofie* ukázat, jak se přírodní vědy – matematika, astronomie, fyzika, chemie a biologie – staly „pozitivními“ svými empiricky ověřitelnými zákony. V dalších dílech směřoval k vytvoření základů náboženství lidskosti – pozitivistické „třetí cesty“ mezi zastaralým teologickým systémem a netvůrcím, abstraktním racionalismem. Jednalo se o pokus o syntézu pokroku a řádu. Více v Michael BURLEIGH, *Pozemské mocnosti: Politická náboženství od Velké francouzské revoluce do 1. světové války*, Voznice – Praha: Leda – Rozmluvy, 2001, s. 238–240.

Současný významný badatel moderních dějin ve vztahu k náboženským fenoménům Hugh McLeod spatřuje v náboženství 19. století „jeden z nejvýznamnějších důvodů rozpolcenosti západoevropské společnosti“.³ V oblasti náboženské se mu 19. století jeví jako doba plná paradoxů. Je obdobím rozvoje státy podporovaných tradičních církví, ale také obdobím rodící se a postupující racionalizace a sekularizace. Současně je obdobím náboženské obrody⁴ a vzniku alternativních náboženských skupin, které hledaly třetí cestu a chtěly se vyhnout jak ortodoxnímu náboženství, tak ortodoxní vědě.⁵

V duchovním životě západní společnosti se tento „obraný reflex“ projevil v podobě konvergence různých směrů západní ezoterické a okultistické tradice, jejichž vyznavači se začali organizovat v nových typech společností,⁶ tvořících určitou alternativu jak k pozitivistickému, vědeckému chápání světa, tak k tradičnímu křesťanství.

1. SPIRITISMUS A TEOZOFICKÁ SPOLEČNOST

K takovýmto sdružením patřilo mimo jiné spiritistické hnutí. Toto hnutí, které vycházelo z přesvědčení, že je možné navázat kontakt se zemřelými, vzniklo původně ve Spojených státech amerických. V západní Evropě se ujalo v padesátých letech 19. století a zpočátku mělo největší podporu ve Francii, kde nalezlo nejvýznamnějšího zastávce a propagátora v osobě Allana Kardeca (1804–1869), jenž vydal roku 1856 text nazvaný *Kniha duchů* a o dva roky později (1858) založil *Spiritistickou revue*. Toto hnutí se pak šířilo po celé Evropě a z důvodu svého protikatolického zaměření nalézalo příznivce a vyznavače zejména v dělnických a levicově smýšlejících kruzích. V mnoha oblastech však získalo značnou popularitu prakticky ve všech společenských vrstvách.

Další stránkou obecnějších tendencí v tehdejším myšlení bylo znovuobjevení údajných starých zdrojů moudrosti, zejména ve východních ná-

³ Hugh McLEOD, *Náboženství a lidé západní Evropy (1789–1989)*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 5.

⁴ Tamtéž.

⁵ Hugh McLEOD, *Sekularizace v západní Evropě (1848–1914)*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 188.

⁶ Ivo T. BUDIL, *Spiritualismus a odvrácená strana přírody*, Praha: Stanislav Juhaňák – TRITON a Metropolitní univerzita Praha, o.p.s., 2017, s. 280.

boženstvích. Typickou představitelkou tohoto proudu byla spoluzakladatelka Teozofické společnosti Helena Petrovna Blavatská (1831–1891). Narodila se 12. prosince 1831 v Jekatěrinoslavi (dnešní Dnipro) na Ukrajině, v rodině kapitána carské armády Petera von Hahna. Její život je opředen směsicí různých faktů, podivuhodných legend a těžko uvěřitelných příhod.⁷ Od mladých let se zajímala o okultismus. Hlavní myšlenkou jejího rozsáhlého, nesourodého, místy až zmatečného díla je myšlenka, že církve a náboženské společnosti si neprávem uzurpují monopol na duchovní pravdu. Blavatská se odvolává na gnostickou tradici tvrzením, že „tajná věda“, základní esoterické učení (zkušenost), jež stojí na počátku všech náboženství, je univerzálním fenoménem. Prohlášení, že někdo věří v jediného pravého Boha, anebo má jediného pravého Boha, jí znělo jako projev sektářské arogance.⁸ V roce 1875 založila v New Yorku spolu s Henry Steelem Olcotem (1832–1907) a dalšími badateli ezoterických věd Teozofickou společnost. Teozofové usilovali v rámci statutární činnosti své společnosti o rozvíjení psychických sil skrytých v člověku, zabývali se zkoumáním niterných součástí všech náboženství a studiem starověké východní literatury.

Termín teozofie pochází z řečtiny (θεός–bůh, σοφία–moudrost) a deklaruje, že se člověk blíží k boží moudrosti, kterou by měl poznat a řídit se jí. Společnost zastávala heslo „Žádná víra nepřevyšuje pravdu“. Intelektuálně hlavního názorového proudu se Blavatské posmívali jako strůjkyni mystických nesmyslů a laciných salonních triků.

Teozofická společnost, která sídlila od roku 1882 v Adžáru nedaleko Madrásu v Indii,⁹ se rozvíjela nejrychleji v Americe, avšak její pobočky vznikaly rovněž v Anglii a dalších evropských zemích.¹⁰ Z německého

⁷ James A. SANTUCCI, „Helena Petrovna Blavatsky,“ in: *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*, ed. Wouter J. Hanegraaff et al., Leiden – Boston: Koninklijke Brill NV, 2006, s. 177–185.

⁸ Richard SMOLEX, *Zakázaná víra. Gnostický odkaz od evangelí po da Vinciho kód*, Praha: Slovart, 2009, s. 158.

⁹ Zdeněk VOJTÍŠEK, *Encyklopedie náboženských směrů v České republice. Náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*, Praha: Portál 2004, s. 228.

¹⁰ V letech 1920–1921 Teozofická společnost v Adžáru měla 1 349 sekcí (lůží, kruhů) a 40 475 organizovaných členů. Sekce byly rozděleny do jednotlivých zemí následovně: Spojené státy 205 sekcí, Anglie 135, Indie 436, Austrálie 25, Švédsko 33, Nový Zéland 24, Nizozemsko 33, Francie 59, Itálie 23, Německo 20, Kuba 29, Maďarsko 8, Finsko 16, Rusko 27, Československo 27, Jižní Afrika 14, Skotsko 22, Švýcarsko 11, Belgie 10, Holandská Indie 23, Barma 10, Rakousko 14, Norsko 14, Egypt 8, Dánsko 6, Irsko 7, Mexiko 18, Kanada 22, Argentina 16, Chile 11, Brazílie 16, Bulharsko 8, Island 8,

Elberfeldu v Porýní se teozofické ideje šířily do habsburské monarchie a rovněž zde našly své stoupence.

Do Prahy dorazila teozofie společně s jinými okultistickými a spiritistickými proudy. Prvním známým hlasatelem teozofických idejí v českém prostředí byl poslanec vídeňského říšského sněmu a starosta Jindřichova Hradce baron Adolf Franz Leonhardi (1853–1908).¹¹ V roce 1891 podnítli pražští ezoterici za podpory členů vídeňské teozofické lóže založení pražské teozofické lóže pod názvem *U modré hvězdy*. Ta se roce 1897 změnila v Teozofický spolek, jenž měl ve chvíli svého vzniku 29 členů. V rámci spolkové činnosti zahájil spolek pořádání veřejných přednášek a začal vydávat teozofický časopis *Lotus*, který si brzy získal několik set čtenářů. Schůzek pražských teozofů se zúčastňovaly, přestože ne vždy je hodnotily pozitivně, také známé osobnosti veřejného života, například Franz Kafka (1883–1924) nebo Albert Einstein (1879–1955).

Do Prahy přijížděli i čelní zástupci sousedních německojazyčných zemí a především jeden z nich, Rudolf Steiner (1861–1925), způsobil, že se teozofické myšlenky staly atraktivní pro řadu intelektuálů z řad německých obyvatel Prahy. Se jménem Rudolfa Steinera se rovněž spojuje změna struktury hnutí a v roce 1908 přeměna Theosofického spolku na Českou společnost theosofickou, která se v roce 1909 stala českou sekcí celosvětové centrály mateřské Teozofické společnosti v Adjáru.

2. DUCHOVNÍ PROUDY A NACIONALISMUS

Spiritismus a teozofie pronikaly do českých zemí v době, kdy v české společnosti sílily projevy nacionalismu. Podobně jako jiná národní společenství se i Češi začali upomínat o své právo stát se plnoprávným národem a v průběhu 19. století se u nich rozvinulo národně obrozenécké hnutí – uvědomělá vůle k dosažení nejen kulturní emancipace, ale rovněž občanské rovnoprávnosti.¹²

Španělsko 10, Portugalsko 8, zbývajících 13 sekcí bylo rozděleno mezi Japonsko, Čínu, Cejlon a další. Cit. podle: *Teozofia* 3, č. 1–3 (1923): 3–4.

¹¹ Tomáš ZDRAŽIL, *Počátky theosofie a antroposofie v Čechách. Rudolf Steiner – Praha, Opava a Třebovice*, Březnice: Ioanes – V. Nejedlo, 1997, s. 15.

¹² K počátkům českého nacionalismu: Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence*, Praha: Mladá fronta, 1999. O nacionalismu obecně: Ernst GELLNER, *Nacionalismus*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997; Eric J. HOBBSAWN, *Národy a nacionalismus od roku 1870. Program, mýtus, realita*, Brno: Centrum pro studium demokracie

Český nacionalismus se stal nejpevnějším spojovacím prvkem české pospolitosti a začal se v českých zemích střetávat s do té doby nevídanou intenzitou s jinými nacionalismy. K národní rivalitě docházelo rovněž v zemských odnožích celosvětových náboženských hnutí působících v českých zemích, což vedlo k vytváření originálních duchovních i strukturálních konstruktů, čehož nejlepším příkladem je činnost zmíněných ezoterických náboženských skupin.

Velmi intenzivně se tyto dynamické procesy projevovaly v průmyslových oblastech. Ostatně první bašty spiritistického hnutí vybudovali dělníci ve městech s vlnařským průmyslem v západním Yorkshiru.¹³ Proto svoji pozornost v této práci zaměříme na ostravsko-karvinskou uhelnou oblast, respektive na Ostravsko, a hlavně Těšínské Slezsko, jehož severozápadní část tvoří součást zmíněného revíru. Do roku 1920 se Těšínské Slezsko vyvíjelo v rámci Těšínského knížectví, které bylo uvnitř habsburské monarchie součástí rakouského Slezska¹⁴ a patřilo k nejvíce industrializovaným regionům rakousko-uherské monarchie.

Velká Ostrava byla v letech 1870–1930 nejrychleji rostoucím městem celých českých zemí.¹⁵ V době před první světovou válkou žili na Ostravsku a Těšínsku zejména Češi, Poláci a Němci. I zde se výrazně projevilo národní hnutí. Češi a Poláci nejprve ve snaze čelit germanizaci hledali možnosti společné spolupráce, ale na počátku 20. století stanuly národní ambice Čechů a Poláků na Těšínsku proti sobě a vyústily v nepřátelskou konfrontaci zakončenou ozbrojeným konfliktem.

Podobně jako v politické oblasti v první fázi rozvoje národního citění postupovali Češi a Poláci v rámci ezoterických směrů společně pod hesly jakési ezoterické slovanské vzájemnosti namířené hlavně proti katolické církvi. S nástupem vítězného nacionalismu, který se projevil vznikem národních států, se vztahy zhoršily a proces národního štěpení zasáhl i ezoterickou scénu, což byla kuriózní záležitost, jelikož hlavním bodem činnosti těchto hnutí bylo původně šíření bratrství mezi národy. Výsled-

a kultury, 2000; Miroslav HROCH, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 2009.

¹³ Hugh McLEOD, *Sekularizace v západní Evropě*, s. 167.

¹⁴ Těšínské Slezsko je území velké 2 283 km², z čehož 55,8 %, tj. 1 274 km², představuje západní, česká část Těšínského Slezska, a 44,2 %, tedy 1 009 km², zaujímá východní část patřící Polsku. Území československé části Těšínského Slezska obydlené Poláky bylo ve dvacátých letech 20. stol. nazváno Zaolzí.

¹⁵ Martin JEMELKA – Jakub ŠTOFÁNIK, *Víra a nevíra ve stínu továrních komínů. Náboženský život průmyslového dělnictva v českých zemích (1918–1938)*, Praha: Academia, 2020, s. 63.

kem národnostního štěpení ezoterické scény byl vznik národních spolků duchovních alternativních směrů. Jedním z nich byla v Československu Polská teozofická společnost na Těšínském Slezsku, která je hlavním předmětem našeho článku.

3. POČÁTKY SPIRITISMU A TEZOFOCKÉ SPOLEČNOSTI NA TĚŠÍNSKU

Případ Těšínského Slezska ukazuje, jak obtížné bylo i při nejlepší vůli zachovat v době vypjatého bojovného nacionalismu a národně motivovaného násilí v mezilidských vztazích ducha bratrství. V oblasti Těšínského Slezska zapustila teozofie kořeny zejména v hornickém prostředí ostravsko-karvinské uhelné pánve, kde vedle sebe žili Češi, Poláci a Němci.

Teozofické hnutí na Těšínsku je spojeno s osobou Andrzeje Kajfosze (* 2. listopadu 1889, † 3. června 1970) z Nýdku.¹⁶ Andrzej Kajfosz pocházel z polské evangelické rodiny,¹⁷ což nebylo na Těšínském Slezsku nic neobvyklého. S teozofií se poprvé setkal v roce 1906 v Karviné, když byl po tragické smrti svého otce, lesního dělníka Jana, okolnostmi donucen hledat spolu se sourozenci a matkou Marií, rozenou Samiecovou, práci v ostravsko-karvinském uhelném revíru. Rodinná tradice uchovávala vzpomínku na to, že právě v té době začal Kajfosz s četbou okultních knih, především se spiritistickou a teozofickou tematikou. Obdařený přirozenou inteligencí získal četbou mnoho vědomostí a jeho myšlenkové obzory se v mnohých otázkách, především v duchovní a religionistické oblasti, významně rozšířily.

O dva roky později, tedy v roce 1908, se stal členem Teozofické společnosti v Praze a zůstal jím několik dalších let. V této době odebíral teozofický časopis *Lotus*¹⁸ vydávaný v češtině a stal se jeho stálým čtenářem. Bylo to období, kdy našel zálibu v četbě knih pocházejících z vydavatelství okultní literatury Otakara Griese v Přerově na Moravě. Své teoretické hledání doplnil určitými cvičeními a dodržováním praktik pocházejících ze systému jógy.

¹⁶ Józef SZYMECZEK, „Andrzej Kajfosz,“ in: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, sešit X, red. Lumír Dokoupil, Ostrava: Ostravská univerzita a Repronis, 1998, s. 78–79.

¹⁷ Byl pokřtěn dne 24. 11. 1889 v evangelickém kostele v Bystřici pastorem Karolem Michejdou. Zemský archiv v Opavě, inv. č. 3820, sig. ET II 16, N 1889–1892, Bystřice s. 52.

¹⁸ Časopis byl vydáván v letech 1897–1925 (s přestávkou v letech 1915–1922).

Kromě studia okultismu a jiných oborů se věnoval také studiu jazyků. V roce 1915 absolvoval kurz německého jazyka a od té doby jej celkem dobře ovládal. Ostravská realita jej nutila učit se také jazyku českému. Se spiritistickým učením a jeho praktikami na Těšínsku se Andrzej Kajfosz seznámil již v mládí – měl tehdy ke spiritismu velmi blízko, podobně jako zakladatelka světového teozofického hnutí Helena Petrovna Blavatská či zakladatel teozofického hnutí v českých zemích hrabě Adolf Franz Leonhardi. Teprve později se dali každý svou cestou.

První zmínky o spiritismu v těšínském tisku lze najít již v polovině 19. století.¹⁹ O spiritismu se ve svých pamětech zmiňuje například významná osobnost polského národního života na Těšínsku druhé poloviny 19. století Paweł Stalmach (1824–1891).²⁰ Sami spiritisté kladli ovšem počátky spiritistického hnutí na Těšínsku do roku 1897, kdy se z Čech vrátil – vybaven spiritistickým stolečkem – do Louk nad Olší (dnes Karviná Louky) stolařský pomocník Kus.²¹ V národnostně vypjaté atmosféře Těšínského Slezska byli spiritisté chápáni jako propagátoři české národní myšlenky, již „jdou na lep českým agitátorům a písmákům, kterým záleží na tom, aby temnotu lidu využili pro své účely“.²² Byli kritizováni stejně tak katolickým, jako evangelickým duchovenstvem.²³

Na začátku 20. stol. působily v ostravsko-karvinském uhelném revíru velmi aktivně organizované spiritistické skupiny – od „lidového“ spiritismu až do fáze institucionalizace spiritistického hnutí v letech 1914–1919 v podobě založení Nákupního, výrobního a stavebního spolku Bratrství (povoleno 9. července 1914) a Spiritistického spolku Bratrství (2. listopadu 1919) se sídlem v Radvanicích ve Slezsku. Institucionalizace slezského spiritismu probíhala prostřednictvím zapojování do nadregionálních struktur (do Bratrského sdružení československých spiritistů vzniklého

¹⁹ „Gusła amerykańskie,“ *Gwiazdka Cieszyńska*, 1853, č. 11, s. 180–182 a č. 12, s. 198–199.

²⁰ *Pamiętnik Pawła Stalmacha*, in: Emanuel GRIMM, *Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy*, Cieszyn: Dziejictwo błogosławionego Jana Sarkandra dla ludu polskiego na Śląsku, 1910, s. 289.

²¹ Více o historii spiritismu na Těšínsku a v českých zemích Jaromír KOZÁK, *Spiritismus. Zapomenutá významná kapitola českých dějin*, Praha: Eminent, 2003; Jan RÖSNER, *Spiritismus ve Slezsku. Příspěvek k objasnění historie i dnešního stavu spiritismu ve Slezsku*, Radvanice: Knihovna „Spiritistické revue“, 1927.

²² „Z Łąk (Spirytyzm),“ *Gwiazdka Cieszyńska*, č. 16 (1903): 200.

²³ Józef PINDÓR, *Co jest spirytyzm? Objasnienia dla ludu*, Trzyniec, 1904.

v roce 1911), manifestačních pohřbů, výstav mediálních kreseb a veřejných přednášek za účasti spiritistických autorit.²⁴

České spiritistické hnutí bylo organizováno lépe než polské. Dům otevřený na podzim 1914 v Radvanicích byl vůbec prvním spiritistickým domem v Rakousku-Uhersku. Češi měli svůj časopis *Posel záhrobní*, vydávaný od roku 1900 v Nové Pace. Vedoucí činitel českých spiritistů Karel Sezemský (1860–1936) dodával pravidelně z Nové Paky do ostravsko-karvinského průmyslového regionu spiritistickou literaturu a pro těšínské spiritisty zhotovoval polské překlady spiritistických textů. Sám přednášel s polským překladatelem.²⁵ Spiritistické hnutí na Těšínsku mělo jakousi neformální polskou sekci. Internacionální ambice se projevovaly ve společných vystoupeních českých a polských řečníků.

4. EZOTERICI V DOBĚ SPORU O TĚŠÍNSKO

Andrzej Kajfosz se s těmito skupinami českých spiritistů setkal a udržoval s nimi styky. Neztotožňoval se však se spiritismem plně. V pozdějších letech nebyl dokonce na některé věci ze svého mládí příliš hrdý. Jeho duchovní cesta prošla několika významnými předěly. Základem pro něj byly rodinné, křesťanské (polsko-evangelické) tradice. Byl pokřtěn v evangelickém sboru augsburského vyznání v Bystřici. V mládí se přiklonil, jak již zde bylo napsáno, ke spiritismu a přes teozofii se nakonec propracoval ve 30. letech 20. století k ezoterickému křesťanství. V polovině třicátých let na veřejných přednáškách vykládal, že se v dobách svého mládí, ve věku 15 až 18 let, bránil nečekaným otázkám, které mu byly kladeny v práci, Kristovými slovy a že těmito slovy v rozhovorech vždy vítězil.²⁶ Později přišla zkušenost se spiritismem a on „zatoužil obléci si roucho (...), začal překonávat povrchní inteligenci studiem jazyků, četbou jiných knih a až po velkých zážitcích toto roucho, tuto ozdobu, odhodil, aby dál pracoval na Hospodinově poli ve skromném

²⁴ Martin JEMELKA, „Bratrství a život. Ostravská spiritistická scéna, její sociální zázemí a (nad)regionální kontakty (1918–1951),“ *Studia Theologica* 20, č. 1 (2018): 175–202.

²⁵ Martin JEMELKA, „Sešli jsme se jako křesťané: Počátky lidového spiritismu ve Slezsku do jeho institucionalizace v letech 1914–1919,“ *Slezský sborník* 114, č. 2 (2016): 27–45.

²⁶ Státní okresní archiv Frýdek-Místek, Teozofický spolek Nýdek, NAD-353, 1919–1951 (nepracovaný soubor), Kniha zápisů Polské teozofické společnosti v Nýdku, zápis z 13. 1. 1935, (Książka protokołowa Polskiego Towarzystwa Teozoficznego w Nýdku).

šatu rolníka“²⁷ – a jako klíč ke vstupu do ezoterického světa začal chápat pouze a jedině Ježíše Krista.

Jedním z oněch „velkých zážitků“ v životě Andrzeje Kajfosze byl střet s českým nacionalismem, na který narazil u ostravských a karvinských spiritistů. Poslední dny rakousko-uherské monarchie na Těšínsku probíhaly ve znamení prohlubující se rivality mezi polskými a českými zájmy na různých úrovních duchovní i politické povahy. Již 19. října 1918 založili místní polští politici v Těšíně Národní radu Knížectví těšínského (Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego), čeští 31. října 1918 Zemský národní výbor pro Slezsko ve Slezské (Polské) Ostravě. Obě místní politické reprezentace si smlouvou z 5. listopadu 1918 podepsanou v Orlové (resp. Polské Ostravě) rozdělily politický vliv na Těšínsku. Smlouva měla ovšem lokální charakter a Praha ji nehodlala uznat.²⁸

Vyhlášení voleb do polského parlamentu, které se měly konat na konci ledna 1919 na sporném území, vedlo Prahu k ozbrojené intervenci na Těšínsku, zahájené 23. ledna 1919.²⁹ Intervence se neobešla bez krvavých incidentů. Boje, které trvaly sedm dní, byly zastaveny díky mezinárodnímu nátlaku vítězných mocností. Již tak nedobré vztahy mezi místním obyvatelstvem různých národností se ještě zhoršily. Do politické agitace ve Slezsku se zapojil i časopis českých spiritistů *Posel záhrobní*. V lednu 1919 publikoval článek „Ó, Slezsko!“, ve kterém jistý Kunčický³⁰ triumfálně hlásal:

Čech se zvedá, povstává, vyhání všechny cizojazyčníky, čistí půdu svých otců, hledá a nalézá svá stará práva. Spiritismus sblížil nás všechny pod jeden prapor. A zvláště co se týče spiritů v zemi svatováclavské. My dnes cítíme se býti jednou, jedinou rodinou od Rumburka, přes Prahu, Brno, Olomouc, Ostravu, Těšín až k Bílsku, my všichni toužíme po společném soužití, po spojení nejen duchem, ale i tělem. Rozebíráme tyto věci, často vidím na tváři mnohého našince starost, zvláště u těch, kteří na Těšínsku bydlí, komu budou náležet. To jsou dnes otázky mnohých našich upřímných jedinců, a někteří z nich i polsky mluví, ale jejich bytost vyrostla nad úroveň polského lidu. Oni přerození jsou spiritismem do úrovně vyšší, do úrovně člověka českého, proto neradi by připadli Polsce, neradi by se

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Marek Kazimierz KAMIŃSKI, *Konflikt polsko-czeski 1918–1921*, Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk – Wydawnictwo Neriton, 2001, s. 14.

²⁹ Petr JELÍNEK, *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*, Opava: Matice slezská, 2009, s. 53–105.

³⁰ Za tímto pseudonymem je třeba hledat vůdčí osobnost ostravských spiritistů Jana Rösnera. Srov. Martin JEMELKA, „Bratrství a život,“ s. 175–202.

tam klaněli panence Marii, neradi by zpět pod knutu klerikála a vlády páchnoucí zpátečnictvím a bolševismem. Ale oni tam také nepůjdou!³¹

Následovala pak relace média (označeného iniciálami J. K.), které vidělo obraz ve Slezsku seskupeného množství polského vojska. Ve velké výši nad ním se nesl velký počet fluidních bytostí. Ty se rychle snesly na místo, kde stálo polské vojsko, a celé toto místo zakryly. Hned na to sesypaly bytosti shora velké množství pupenců růží na zem tak, že celá zem byla jimi pokryta. Než květy dopadly na hlavy vojáků, vojsko se rozprchlo a zmizelo. Květy růží pokryly zemi. Hned na to bylo vidět od západní strany přicházet mnoho cizích vojáků. Tím vidění skončilo.³²

Celý článek končí výzvou k soudržnosti a spolupráci při uskutečňování vznešených ideálů v celém československém státě.

5. ZALOŽENÍ POLSKÉ TEOZOFICKÉ SPOLEČNOSTI NA TĚŠÍNSKÉM SLEZSKU

Nevíme, jak agitace působila na české spiritisty, ale víme, jak zapůsobila na polské ezoteriky. Český spiritismus se po této agitaci stal pro polské ezoteriky příliš úzkou platformou a cesty českých a polských ezoteriků se navzdory oboustranně deklarovanému bratrství rozešly. Andrzej Kajfosz začal hledat vlastní cestu duchovního růstu.

Dne 4. května 1919 založil novou polskou teozofickou společnost. V žádosti o registraci a schválení stanov nové organizace se přímo odvolává na zmíněný článek a uvádí:

Pobouření českým imperialismem a definitivně odrazení článkem Ó Slezsko! ve 2. čísle XIX. ročníku českého časopisu *Posel záhrobní*, jehož příznivci a odběrateli jsme z nezbytí doposud byli kvůli neexistenci patřičného časopisu nakloněného našim snahám, rozhodli jsme se odtrhnout od tohoto duchovního hnutí a sdružit se pod názvem Polská teozofická společnost v Těšínském Slezsku s dočasným hlavním sídlem v Nýdku!³³

³¹ KUNČICKÝ, [Jan RÖSNER], „Ó, Slezsko!“, *Posel Záhrobní* 19, č. 2 (1919): 22–23.

³² Tamtéž.

³³ Státní archiv v Katovicích, pobočka Těšín (Archiwum Państwowe w Katowicach, oddział w Cieszyźnie). Fond: Rząd Krajowy Księstwa Cieszyńskiego, 14/6 sign. 451. Žádost o registraci Polské teozofické společnosti na Těšínském Slezsku (6. 5. 1919).

Žádost o registraci byla poslána Národní radě knížectví těšínského, jako zemské vládě knížectví těšínského. Následně byla přeposlána k posouzení na slezský evangelický seniorát, kde se jí věnoval slezský senior evangelické církve augsburského vyznání, polský národní činitel, pastor Franciszek Michejda (1848–1921) z Návsi. Ten dopisem ze dne 22. května 1919 sdělil zemskému úřadu v Těšíně, že Andrzej Kajfosz a horníci z karvinských šachet, kteří bydlí v Nýdku, „žádnou agitaci neprovádějí a chovají se klidně“³⁴ a založení nového spolku doporučil. Zajisté myslel agitaci politickou, namířenou proti polskému státu, proto mu nevdal ezoterický charakter nově zakládaného spolku.

V době založení nové organizace nebyl ovšem konflikt o Těšínsko zdaleka ukončen. Pohraniční spor měl vyřešit plebiscit, který se však nepodařilo realizovat. Obě strany nakonec souhlasily s mezinárodní arbitráží. Činnost spolku tedy probíhala v provizorních podmínkách nejistoty a očekávání věcí budoucích. Po vzniku Polské teozofické společnosti v Nýdku vyvstala potřeba založení vlastního časopisu pro účely udržování trvalého kontaktu se stejně uvažujícími osobami, ve kterém by bylo možno publikovat texty autorit z oblasti ezoterických věd a vysvětlovat a zveřejňovat materiály z oblasti tajemných duševních sfér a péče o vyšší duchovní kulturu.

Za tímto účelem navštívil Andrzej Kajfosz spolu s dalšími dvěma členy Společnosti Andrzeje Podzorského (1886–1971), učitele z Visly (Wisła), kterého sice osobně neznal, ale slyšel o něm, že se velmi zajímá o otázky ezoterické povahy. Nejpravděpodobnější je, že Kajfosz považoval Podzorského za příznivce ezoteriky z důvodu jeho dřívějších styků s polským vědcem zkoumajícím okultní jevy Julianem Ochorowiczem (1850–1917), který v letech 1899–1913 pobýval ve Visle. Obě strany se rychle dohodly a bylo přijato rozhodnutí o založení ezoterického časopisu – měsíčníku s názvem *Wyzwolenie* (Osvobození), později *Teozofia*, s podtitulem „Měsíčník věnovaný tajemným výzkumům duše, reformování života a rozvíjení vyšší duchovní kultury“.³⁵

³⁴ Tamtéž. Dopis seniorátu evangelicko-augsburských sborů v Návsi zemské vládě v Těšíně (22. 5. 1919).

³⁵ Stanisław ZAHRADNIK, *Czasopiśmiennictwo w języku polskim na terenach czechosłowackich*, Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna Powstańców Śląskich, 1989, s. 217.

První číslo časopisu *Wyzwolenie* vyšlo v květnu 1919.³⁶ Hned v druhém čísle se redaktor časopisu Andrzej Podzorski vrátil k rozkolu mezi vyznavači spiritismu a teozofie ve Slezsku takto:

Spiritista, obzvláště slezský, je dítětem závislým při svém vývoji na pomoci médií a cizích duchů namísto toho, aby usiloval o povznesení ducha vlastního a rozvoji co možná největší samostatnosti.³⁷

Když se navíc politická situace ve Slezsku vyhrotila a „časopis *Posel záhrobní* se vydal směrem české národní politiky, zákonitě se značné množství střízlivě myslících lidí nadobro odvrátilo od spiritismu a pomyslelo na lepší duchovní pokrm“³⁸

Podzorski si také všiml, že česká literatura měla negativní vliv na čistotu jazyka polských spiritistů:

Samozřejmě že studium transcendentálních, nadsmyslových otázek v cizím a pro většinu málo nebo zcela nesrozumitelném jazyce muselo vést k falešným představám o těchto věcech a nepříznivě ovlivnilo rovněž čistotu jazyka.³⁹

6. POLŠTÍ TEZOFOVÉ V MEZIVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU

V létě 1920 vešel konflikt o Těšínsko do své závěrečné fáze. Velvyslanecká konference vítězných mocností po jednáních v belgickém městě Spa oznámila 28. července 1920 v Paříži svůj verdikt. Těšínské Slezsko bylo rozděleno mezi Polsko a Československo a novou hranicí se stala řeka Olza (Olše). Nýdek – sídlo Polské teozofické společnosti, jakož i všechny její místní skupiny se ocitly na československé straně. Za této situace byla organizace zaregistrována ještě jednou u československých úřadů jako Polská teozofická společnost v Těšínském Slezsku v Česko-

³⁶ Po rozdělení Těšínska vydával Kajfosz od září 1920 časopis sám. Následně pak Kajfosz až do roku 1931 redigoval časopis se změněným názvem *Teozofia*. Měsíčník nejdříve vycházel pravidelně, v nákladu 1 500 kusů, později se jeho náklad snížil a periodicitu se měnila. Nová hranice ztěžovala redakční a vydavatelskou práci. Neustálé výkyvy měnového kurzu a inflace působily finanční potíže a nemožnost určit předplatné.

³⁷ Andrzej Podzorski, „Spirytizm na Śląsku,“ *Wyzwolenie* 1, č. 2 (1919): 3–5.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž.

slovensku (Polskie Towarzystwo Teozoficzne na Śląsku Cieszyńskim w Czechosłowacji).⁴⁰

Základní cíle Polské teozofické společnosti v Těšínském Slezsku byly podobné těm, které vycházely ze stanov světové organizace se sídlem v Adjáru. Dle nich měla organizace vyvíjet následující činnosti: zvyšování úrovně osvěty bez ohledu na rasu, národnost, pohlaví, stav nebo vyznání; srovnávací studium náboženských a filozofických systémů; pěstování učení, zejména okultistického; sbratřování národů.⁴¹

Významnou částí činnosti byly aktivity směřující ke sbatření národů. Těšíňští teozofové ve snaze překonat nezdravý nacionalismus hledali vyšší spirituální kulturu, která se měla stát platformou pro spojení národů bratrským poutem na duchovním základu. Překážkou porozumění mezi národy byly jazykové rozdíly, které znemožňovaly volný koloběh myšlenek mezi jednotlivými jazykovými skupinami a komplikovaly komunikaci. Tuto situaci mohlo změnit esperanto – neutrální jazyk, umožňující nalézt porozumění mimo národní různice.

Proto neudivuje skutečnost, že Polská teozofická společnost v Těšínském Slezsku byla horlivou propagátorkou esperanta. Sám Kajfosz tento umělý jazyk ovládl a následně vedl jeho kurzy v ostravsko-karvinské průmyslové oblasti. Informace o esperantu se objevovaly rovněž na stránkách časopisu *Teozofia*. Předseda polské sekce Teozofického svazu esperantistů se sídlem v Bydhošti Franciszek Prengel (1899–1944) tam vysvětloval:

Prvním a hlavním cílem teozofie je sbatření národů. Ó, jak pěkný a vznešený je to cíl! Na splnění této ušlechtilé Kristovy ideje se podílejí nejen teozofové, ale i velká část esperantistů, průkopníci pracující na tom, aby se mezinárodní jazyk esperanto stal dorozumivacím prostředkem pro všechny národy. Vždyť co rozděluje lidi tak hrozně, ne-li rozdílnost jazyků, co je příčinou krvavých válek, ne-li jazyková propast bránící porozumění mezi národy.⁴²

Stoupenci teozofie byli zaměstnáni hledáním vyšší duchovní kultury, naprosto odlišné od kultury, s níž se setkávali každodenně a kterou po-

⁴⁰ Zemský archiv Opava, Fond: Zemská vláda slezská Opava, k. č. 4706, sign. XII-116, Polskie Towarzystwo Teozoficzne.

⁴¹ Zemský archiv Opava, Fond: Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, karta 389, sign. 262, Polskie Towarzystwo Teozoficzne w Nydku. Tištěný exemplář stanov PTS v Těšínském Slezsku s rukopisnými poznámkami.

⁴² Franciszek PRENGEL, „Teozofia a Esperanto,“ *Teozofia* 2, č. 9 (1920): 123.

važovali za barbarskou. Nacházeli ji v teozofickém učení. V novém jazyce, esperantu, viděli průvodce, který je dovede k vysněnému cíli – ke spojení všech národů do jediného velkého celku a k vytvoření jediné velké domoviny lidstva. To byla hesla, jež teozofové ochotně hlásali. Na stránkách časopisu *Teozofia* vedli energickou reklamní kampaň, povzbuzující čtenáře ke studiu univerzálního jazyka, sami se jím učili hovořit a vstupovali do esperantských kroužků. Současně pořádali společné akce: zpravidla čtení a výlety.

V periodiku *Teozofia* propagovali též činnost mezinárodního Teozofického svazu esperantistů se sídlem v Paříži. Jednácím jazykem bylo esperanto a každý člen měl jediný stěžejní závazek: usilovat o všeobecné bratrství. Svaz organizoval mezinárodní kongresy, kterých se účastnili, v rámci možností, i představitelé teozofů z československé části Těšínska a Polska.

Andrzej Kajfosz byl prvním a jediným předsedou Polské teozofické společnosti na Těšínském Slezsku v Československu – stál v jejím čele až do roku 1938. Po organizačních změnách, které uvnitř organizace proběhly v prosinci 1920, došlo k vytvoření základní struktury organizace. Společnost měla své ústředí (sídlo) v Nýdku, kde byl vedoucím kruhu (lóže, skupiny) předseda společnosti. Další kruhy se nacházely v obcích Karviná, Darkov – Fryštát a okolí, Stonava – Střední Suchá a okolí, Lazy a Louky. Místní kruh bylo možno založit, pokud počet členů v obci překročil 20. V květnu 1920 měla společnost 151 členů.⁴³ V průběhu meziválečného období nepřesáhl počet členů 200. V době polského záboru Těšínska (1938–1939) nestihl spolek vypracovat nové stanovy, v době nacistické okupace byl zakázán. Po válce byl obnoven už jen krátce pod názvem Teozofická společnost pro zemi moravskoslezskou.

ZÁVĚR

Cílem tohoto textu bylo demonstrovat prolínání nacionalismu s duchovními ezoterickými směry, a to hlavně v prostředí dělnictva ostravské průmyslové aglomerace, se zvláštním přihlédnutím k vývoji na historickém území Těšínského Slezska, kde na počátku 20. století nalezlo silné uplat-

⁴³ Zpráva z Valné hromady Polské teozofické společnosti na Těšínsku s hlavním sídlem v Nýdku konané dne 22. května 1922 v polské škole v Karviné, „Sprawozdanie,” *Teozofia* 3, č. 1–3 (1923): 46–47.

nění spiritistické hnutí. Všeobecný vzestup nacionalismu se nevyhnul ani ezoterickému směru, a to i přes to, že k jeho základním cílům patřila idea bratrství národů.

V národnostně smíšené oblasti spiritismus původně sdružoval členstvo polské i české národnosti. Čechy a Poláky spojovaly výhrady vůči katolické církvi, kterou chápali jako zpátečnickou instituci spojenou s vládnoucí habsburskou dynastií. V souvislosti s rozpadem monarchie a se vznikem národních států Československa a Polska se však sledovaná oblast stala předmětem hraničního sporu, který vyústil v ozbrojený československo-polský konflikt. Vyhrocení sousedských vztahů způsobilo všeobecné zhoršení vztahů mezi oběma národnostmi, což se negativně projevilo i na ezoterické scéně.

Část polských ezoteriků znechucená angažovaností spiritistického hnutí v politické agitaci proti Polsku založila vlastní organizaci Polské teozofické hnutí na Těšínském Slezsku. Skrze vyčlenění části členské základny se vyřešily nejen politické rozepře, ale i starší ideologické napětí ohledně duchovního směřování ezoterické scény.

Po vyřešení hraničního konfliktu o Těšínsko a definitivním rozdělení tohoto území mezi Československo a Polsko (28. července 1920) se Polská teozofická společnost nově konstituovala v československé realitě jako menšinové, národní a náboženské společenství, jehož vůdčí osobností byl Andrzej Kajfosz (1889–1970). Organizace přispěla – svým mediálním nástrojem (časopis *Wyzwolenie – Teozofia*), přednáškovou činností, šířením myšlenky vegetariánství a abstinence a hlásáním bratrství mezi národy formou výuky univerzálního jazyka esperanto – k vytvoření specifických forem dělnické religiozity. Negativního vlivu působení nacionalismu se ale v průběhu meziválečného období nezbavila, o čemž svědčí různé spory, které však již nejsou předmětem našich úvah a jejichž zmapování by si žádalo zpracování jiné studie.

The Problem of Nationalism and the Institutionalization of the Polish Theosophical Movement in Czechoslovakia after 1918

Keywords: Church History; Cultural History Spiritism; Theosophical Society; Poles in Czechoslovakia; Silesia

Abstract: This study deals with the intermingling of nationalism with spiritual esoteric trends, especially in the environment of the workers of the Ostrava industrial agglomera-

tion, where the spiritualist movement found a strong application at the beginning of the twentieth century. Particular attention is paid to the development in Těšín Silesia, part of which is part of the industrial agglomeration. In this ethnically mixed area, Spiritism originally brought together members of both Polish and Czech nationalities. Czechs and Poles were united by their reservations about the Catholic Church, which they perceived as a backward institution linked to the ruling Habsburg dynasty. After the creation of Poland and Czechoslovakia, Silesia became the subject of a border dispute between the two newly created states. Some Polish esotericists, disgusted by the involvement of the spiritualist movement in the political agitation against Poland, founded their own organisation – the Polish Theosophical Society in Těšín Silesia. The departure of part of the membership base resolved not only political disputes within the esoteric scene, but also older ideological tensions about its future spiritual direction. After the division of Těšín in the summer of 1920 between Czechoslovakia and Poland, the Polish Theosophical Society was newly constituted in the Czechoslovakia as a minority, national and religious community. Its leading personality was Andrzej Kajfosz (1889–1970).

ThDr. Józef Szymeczek, Dr.
Katedra výchovy k občanství
Pedagogická fakulta
Ostravská univerzita
ul. Fráni Šrámka 3
709 00 Ostrava
jozef.szymeczek@osu.cz